

בענין שביעית בזמן הבית ובזמן הזה וביאור בטעם היתר פרוזבול

שמואל חיים שטרנבוך

הקדמה

כתב הרמב"ם בפרק ט' הלכה א' מהלכות שמיטה ויובל זה לשונו: "מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית, שנאמר: 'שמוט כל בעל משה ידו' (דברים טו, ב). והתובע חוב שעברה עליו שביעית עבר על לא תעשה, שנאמר: 'לא יגוש את רעהו ואת אחיו' (דברים טו, ב). נמצינו למדים מדברי הרמב"ם, שאם ראובן הלוח לשמעון כסף ועברה שנת השמיטה, מצוה על ראובן למחוק את חובו של שמעון אליו. אם הוא יתבע את חובו לאחר שעברה שנת השמיטה, ראובן עובר על מצות לא תעשה.

בטעם למצוה זו כתב הספר החינוך במצוה תע"ז: "ללמד נפשינו במדות מעולות מדות הנדיבות ועין טוב ונקבוע בלבבינו הביטחון הגדול בשם ברוך הוא ואז תוכשר נפשינו לקבל טוב מאת אדון הכל כלול בברכה והרחמים. וגם נמצא מזה גדר חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאוד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרענו כי נשא ק"ו בנפשותינו לאמר, אפילו הלויתי ממוני והגיע שנת השמיטה אמרה תורה להשמיט ביד הלוה, שלא לגזול ושלא לחמוד משלו, לא כ"ש שראוי לי להתרחק עד קצה האחרון" (עין עוד מה שכתב במצוה ת"פ).

הרי שכתב שני טעמים למצות שמיטת כספים: א' – להשריש בנו מדת הנדיבות לב ועין טובה בזה שאנו מוותרים על כספנו. ב' – שנלמד להתרחק מחימוד וגניבת כסף מאחרים, כי נישא ק"ו בעצמנו: ומה כסף שהיה שלי אמרה התורה לעזוב אותו ולוותר על הכסף שניתן בהלואה, כל שכן שלא אקח כסף שלא שייך אלי בכלל.

אנו רואים שמצות שמיטת כספים היא מדאורייתא, ובמאמר שלפנינו נבוא לברר מה דין שמיטת כספים בזמן הזה, האם הוא עדיין נוהג? ואם כן, מדאורייתא או מדרבנן? וכן נבאר קצת את ענינו של פרוזבול, שהוא אחד מתקנות הלל הזקן.

מהות פרוזבול

כתוב בגמרא מסכת גיטין דף לו, שהלל הזקן ראה איך שהעם נמנעו להלוות זה לזה ועברו על מה שכתוב בתורה: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל" וגו' (דברים טו, ב), עמד והתקין פרוסבול. וזה הוא גופו של פרוסבול: "מוסרני לכם פלוני הדיינין שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי אצל פלוני שאגבנו כל זמן שארצה. והדיינים חותמים למטה או העדים". שואלת שם הגמרא:

”ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית והלל תיקן דלא תשמט?” (היתכן שמן התורה שביעית משמטת את החוב והלל עושה תקנת פרוזבול שהחוב לא יישמט?) הגמרא מתרצת: “אמר אביי בשביעית בזמן הזה”, שהיא רק מדרבנן והלל סובר כרבי ששמיטת כספים נהגת רק בזמן ששמיטת קרקעות נהגת. ובזמן הזה שאין שמיטת קרקעות נהגת מדאורייתא אין שמיטת כספים מדאורייתא. רק רבנן תיקנו שהשביעית תשמט גם בזמן הזה זכר לשביעית שמשמט את החוב מן התורה, ראה הלל שנמנעו העם מלהלוות זה את זה, עמד ותיקן להם פרוזבול.

שואלת הגמרא, ואם מדאורייתא אין השביעית משמטת בזמן הזה, איך תיקנו רבנן ששביעית כן תשמט חובות, הרי על ידי שמדרבנן שביעית משמטת את החוב, הלוה לא יחזיר את חובו ונמצא גזלן? על זה מתרצת הגמרא שתי תירוץ: תירוץ של אביי שאי החזרת הלוואה היא רק שב ואל תעשה, שהלוה הזה יושב ובטל ואינו מחזיר את חובו, הוא לא עושה מעשה איסור בידיים ובאופן כזה יש כח ביד החכמים לעקור דבר מן התורה. רבא מתרץ הפקר בית דין הפקר ואין כאן עקירת דבר מן התורה שבדבר שבממון יש כח ביד החכמים להפקיר כספים אם הוא משום סיגי וגדר.

רש”י מפרש שרבא בתירוץ של הפקר בית דין הפקר, בא לתרץ אפילו לרבנן שחולקים על רבי וסוברים ששמיטה נהגת בזמן הזה מדאורייתא, אף על פי כן יכול היה הלל לתקן פרוזבול משום שהפקר ב”ד הפקר.

לעומת זאת הטעם של אביי הוא רק לפי רבי שסובר ששביעית בזמן הזה דרבנן, ומדאורייתא אין שביעית נהגת בזמן הזה וחוב של הלוואה חייבים להחזיר ותיקנו רבנן שאין חיוב להחזיר ומבטלים דבר תורה בשב ואל תעשה. אבל אם שביעית בזמן הזה דאורייתא, אז אי אפשר לתקן ששביעית לא תשמט, כי אז יחויב הלוה להחזיר את הלוואה ונעקר דבר מן התורה בקום ועשה, שאין כח ביד החכמים לעקור.

הרי לנו נפקא מינה בין הטעם של אביי ובין הטעם של רבא בזמן ששביעית היא דאורייתא האם מועלת תקנת הלל של פרוזבול למנוע השמטת החוב בשביעית או לא. לפי הטעם של אביי תקנת הלל היא רק בזמן ששמיטה היא מדרבנן, ולרבא תקנת הלל היא גם בזמן ששביעית היא מדאורייתא. ובכל מחלוקת אביי ורבא הלכה כרבא חוץ מיע”ל קג”ם שהלכה היא כאביי כמבואר בבבא מציעא דף כב. וכן מוכח שיטת רש”י במסכת עבודה זרה דף ט’ עמוד ב’ בד”ה האי שכתב שקיימא לן שביעית בזמן הזה נהגת ואפילו לרבי נהגת שמיטה על כל פנים מדרבנן. מזה משמע שלדין שמיטה נהגת בזמן הזה מדאורייתא.

תוספות (שם בסוגיא ד”ה מי איכא) לומד, שרבא באמרו הפקר ב”ד הפקר גם סובר ששמיטה בזמן הזה הינה מדרבנן ורק נותן טעם איך אפשר לתקן דיני שמיטה מדרבנן כאשר מדאורייתא שמיטה נהגת רק בזמן שהיובל נהג.

דעת הרמב”ן בספר הזכות (דף י”ח בדפי הרי”ף), ששמיטת כספים בזמן הזה היא מדאורייתא. וכן מבואר מדברי החזון איש (שביעית סימן ג’ סעיף קטן ז’), שמסוגיית הגמרא משמע שאין הלכה כרבי אלא כרבנן שחולקים וסוברים ששמיטת כספים בזמן הזה היא דאורייתא. ואפילו אם נסבור שאיסור קרקע עבודת קרקע בשביעית בזמן הזה הוא רק מדרבנן, משום שזו מצוה התלויה

בארץ, אבל שמיטת כספים אינה תלויה בארץ ונוהגת בזמן הזה מדאורייתא. דעת הרמב"ם בפרק ט' מהלכות שמיטה ויובל הלכה ט"ז, שבשמיטה מדרבנן פרוזבול נוהג אבל בשמיטה דאורייתא אין הפרוזבול מועיל. והשיג עליו הראב"ד שזוהי דעת אביי אבל לפי הטעם של רבא שהפקר בית דין הוי הפקר, הפרוזבול מועיל אפילו אם שמיטת כספים הינה דאורייתא. ומבוארת שיטת הרמב"ם ששמיטת כספים היא רק מדרבנן בזמן הזה. והרמב"ם פסק בפרק ד' שם הלכה כ"ה ששביעית נהגת בזמן הזה מדאורייתא. וכדי ליישב זאת כתב הכסף משנה שם בדעת הרמב"ם, ששמיטת כספים לרבי תלויה ביובל אבל לא איסור עבודת קרקע בשנת השמיטה. ולכן שמיטת קרקעות נהגת מדאורייתא גם בזמן הזה אבל שמיטת כספים נהגת רק מדרבנן.

ולכאורה אפשר לדייק כן גם קצת בלשון רש"י בסוגייתנו שכתב בד"ה בשביעית וזה לשונו: "והלל כרבי סבירא ליה דאמר שביעית להשמטת מלוה בזמן הזה דרבנן היא". וקשה, למה הוסיף רש"י את המילים 'להשמטת מלוה', והיה די לומר שביעית בזמן הזה דרבנן. אלא שרש"י בא להשמיענו שגם רבי סובר ששמיטת הארץ נהגת בזמן הזה מדאורייתא ורק בשביעית להשמטת מלוה הוא סובר שבזמן הזה היא מדרבנן. וכן יש לדייק מלשון רש"י בעמוד ב' בד"ה רבא אמר. אבל שיטת רש"י אי אפשר להעמיד שמדאורייתא נהגת שמיטת קרקעות ומדרבנן בלבד נהגת שמיטת כספים, מכיון שלשיטת רש"י רק רבי סובר ששמיטת כספים היא מדרבנן והוא בעצמו סובר ששמיטת קרקעות היא גם מדרבנן מכיון שמקשינן שמיטת כספים לשמיטת קרקעות (עיין עוד בשו"ת בית הלוי חלק ג' סעיף ג').

הרא"ש נשאל (כלל עז סימן ב) האם שמיטת כספים נהגת בזמן הזה בחוץ לארץ. והרא"ש עונה שנראה לו ששמיטת כספים נהגת גם בחוץ לארץ ומביא ראיה מסוגיית הגמרא שלנו שמבארת איך לכתוב פרוזבול. ומוסיף הרא"ש שכל האמוראים שדיברו בענין שמיטת כספים היו חיים בבבל, על כן הוא פוסק ששמיטת כספים נהגת גם בחוץ לארץ. הרא"ש ממשיך ואומר שאנשי עירו לא נוהגים לכתוב פרוזבול (הרא"ש הוצרך לברוח מאשכנז לספרד עקב רדיפות שרדפו אותו, וכשהתיישב בספרד ראה איך שאנשי המקום לא כותבים פרוזבול והוא חקר על מקור הדבר) והוא צווח נגדם שחייבים לכתוב פרוזבול ואם לא כותבים אזי השמיטה משמטת את החוב. וכתב ש"דברים רבים היו לי עם גדולי העיר מדוע אינם משמיטים כספים ואמרו שכבר נהגו כל הארץ הזאת שלא להשמיט ואי אפשר לבטל מנהגם שנהגו הרבה שנים". בסוף כותב הרא"ש שאולי הטעם משום שכבר פטש המנהג שלא להשמיט, ולכן הוא כמו שהתנו בתחילת הלואה בתנאי שלא תשמיטנו שביעית והוי התנאי בדבר של ממון ולכן הוא קיים. בתשובת הרא"ש שם (בסימן ד) מודפסת גם תשובת הרמב"ם על השאלה האם שמיטת כספים נהגת בזמן הזה, והרמב"ם כותב שם "דנין בה (בהשמטת החוב), וכל דיין שאינו דן בזה בזמן הזה אינו ירא שמים וגוזל את העניים".

התרומת הדשן (שאלה ד"ט) גם כן נשאל האם שמיטת כספים נהגת בזמן הזה. וכתב שגם המנהג במקומו הוא שלא לכתוב פרוזבול ואף על פי כן אין השמיטה משמטת את החוב. וכתב הטעם

לזה שמה שאמרו בגמרא ששמיטה נוהגת בזמן הזה הוא דווקא בארצות הקרובות לארץ ישראל, וכמו שמצינו לענין תרומות ומעשרות שנוהגת מדרבנן גם בארצות הסמוכות לארץ ישראל אבל אשכנז וספרד הרחוקות מארץ ישראל אין שמיטת כספים נוהגת בהן, מכיון שמצות שמיטת כספים הוקשה למצות שמיטת קרקעות, ולכן שמיטת כספים היא כחובת הארץ שנוהגת מדרבנן בארצות הקרובות בלבד, אבל לא נוהגת כלל בארצות הרחוקות.

מה הדין בארצות הסמוכות לארץ ישראל או בארץ ישראל גופא? לכאורה לפי הטעם שמובא ברא"ש אין הבדל בין ארצות הרחוקות או הקרובות לארץ ישראל ולכולן מחשבינן כאילו כתבו בתוך השטר על מנת שלא תשמיטנו שביעית. ולטעם של תרומת הדשן, שבארצות הרחוקות מארץ ישראל דווקא אין שמיטת כספים נוהגת משום ששמיטת כספים איתקש לשמיטת קרקעות שהיא חובת הארץ.

וכן מצינו להמהר"י קולון בתשובותיו (שורש צ"ב), שכתב שיש מקומות שלא משמיטין חוב בשביעית אף על פי שלא כתבו פרוזבול.

לדינא פסק המחבר בחו"מ ריש סימן ס"ז, ששמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בכל מקום ובהגה"ה כתב דיש אומרים שאין שמיטה נוהגת בזמן הזה ונראה שעליהם סמכו במדינות אלו שאין נוהגין דין שמיטה כלל בזמן הזה.

בביאור הגר"א שם אות ה' ציין למקור דברי הרמ"א את דברי הרז"ה הסובר ששביעית נוהגת מדרבנן רק כאשר יובל נוהג מדרבנן ומכיון שנתבטל יובל בזמן הזה, בטלה גם שביעית. בפתחי תשובה אות א' וכן בבאר הגולה אות ח' הביאו את דברי השל"ה שכתב: "באתי להזהיר אתכם בענין שמיטת כספים שנוהג אף בחוץ לארץ וכו' והדבר קל לתקן על ידי פרוזבול וכו'". בשו"ע הרב בהלכות הלואה הביא גם דברי המקילים אבל כתב: "ירא שמים ראוי שיחמיר ויכתוב פרוזבול". וכן בערוך השולחן כתב על כל הטעמים שהבאנו שהם חלושים ולכן כל ירא שמים יכתוב פרוזבול וכן עושים בהרבה מקומות (ועיין שם בדבריו אות יו"ד טעם נוסף לדעת המקילים).

בטעם שפרוזבול מונע השמטת חוב

יש להבין איך מועילה כתיבת פרוזבול שעל ידה אין החוב מושמט בשביעית?

נרחיב קודם את מחלוקת רש"י ותוספות באם פרוזבול מהני כאשר שמיטת כספים היא מדאורייתא או לא. שיטת התוספות היא שלא מהני ושיטת רש"י היא שכן מהני. הרמב"ם סובר כתוספות והראב"ד כרש"י וכמו שהבאנו לעיל.

המשנה במכות (דף ג) אומרת, בעדים שאמרו שפלוגי לווה אלף זוז מחבירו על מנת להחזירם לאחר שלשים יום, והוא אומר שחייב להחזיר את החוב רק לאחר עשר שנים, והעדים הזומם, אז

שמים כמה שוה לאדם להחזיק כסף אצלו למשך עשר שנים במקום שלשים יום, ואת השווי הזה העדים הזוממין חייבים לשלם ללוה. שואלת הגמרא, הרי בתוך העשר שנים תהיה שנת השמיטה והחוב יושמט לגמרי ואם כן העדים זוממין הפסידו ללוה את כל סכום הלוואה? ומתרצת הגמרא, שמדובר במוסר שטרותיו לבית דין או במלוה על המשכון. רש"י לומד שמוסר שטרותיו כאן פירושו שכתב פרזבול, ותוספות לומדים שמוסר שטרותיו פירושו כפשוטו שהוא מוסר את שטרותיו לבית דין.

בביאור המחלוקת כתב בערוך לנר, שרש"י היה צריך לפרש שמדובר בפרזבול, דאי נימא שמדובר במוסר שטרותיו ממש, למה אומרת הגמרא 'מוסר שטרותיו' לשון רבים, הרי יש רק הלוואה אחת? ועוד הוכיח כדברי רש"י, דאם לא כן למה העדים נאמנים שההלוואה היתה לשלשים יום בלבד, הרי הוא מסר את השטר לבית דין, ועל כרחק משום שלא רצה שתשמיטנו שביעית. אבל תוספות לא יכולים ללמוד כרש"י משום שמשנתנו איירי גם בזמן בית שני שאז לפי תוספות נהגה שמיטת כספים מדאורייתא, ואם כן לשיטתם לא מהני פרזבול כאשר שמיטת כספים היא מדאורייתא, ולכן הוצרכו לפרש מוסר שטרותיו לבית דין כפשוטו שמוסר ממש שטרותיו לבית דין שאז אין שביעית משמטת אפילו בשביעית מדאורייתא, אבל רש"י סובר שגם כאשר שמיטת כספים היא מדאורייתא, מהני פרזבול ניחא ליה לפרש שמתניתין איירי שכתב פרזבול.

במשנה במסכת שביעית (פרק י משנה ד) נאמר: "זה גופו של פרזבול: 'מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה', והדיינים חותמין למטה או העדים". הרי שלשון הפרזבול מורה, שהמלווה מוסר את החובות שאנשים חייבים לו לדיינים, ואפילו הלוואות שהם בעל פה בלי שטר. וכן פסק הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל פ"ט הי"ח. שיטת רש"י (גיטין לו ד"ה מוסרני לכם), שדווקא על מלוה בשטר מהני פרזבול אבל לא על מלוה בעל פה. ויש להבין הטעם בשיטת רש"י.

אמרו שם בגמרא שאין כותבים פרזבול אלא על הקרקע, זאת אומרת שללוה צריך שתהיה קרקע ואם אין לו, אז המלווה מזכהו בחלקת שדה כל שהוא וגובה חובו. פירש רש"י שם בד"ה "אלא", הטעם משום שלא תיקנו פרזבול אלא כשהלוואה מתבצעת כרוב הלוואות בשטר, ורוב הלוואות בשטר יש בהם שיעבוד קרקעות.

וכן הביא הר"ן את דברי רש"י משום שרוב הלוואות נעשות כנגד שיעבוד הקרקע, ולכן הלל תיקן תקנת פרזבול רק אם ההלוואה התבצעה ע"פ רוב. ולפי זה מובן שיטת רש"י שבעינין דווקא הלוואה בשטר, מכיון שעל פי רוב ההלוואה מתבצעת דווקא עם שטר וכמבואר במחבר בחושן משפט בתחילת סימן ע: "אסור להלוות בלא עדים ואפילו לתלמיד חכם, אלא אם כן הלווה על המשכון והמלווה בשטר משובח יותר".

הרי לנו דהלוואות צריכות להיות בשטר ולכן מכיון שרש"י סובר שתקנת הלל על רוב הלוואות נאמרו אם כן פרזבול מהני רק על מלוה בשטר ונגד שיעבוד קרקע.

לעומת זאת הרמב"ם, שסובר שגם על מלוה בעל פה מהני פרוזבול, אם כן על כרחך לא סבר כטעם רש"י שהלל תיקן פרוזבול רק היכא שההלוואה נעשתה לפי רוב ההלוואות דעלמא. ואם כן צריך טעם לשיטת הרמב"ם למה צריך שיהיה ללוה קרקע כדי שהמלוה יוכל לכתוב פרוזבול? הר"ן הביא עוד טעם למה כותבין פרוזבול רק על קרקע, והוא הטעם של רבינו שמשון שפירש משום שאז החוב כגבוי דמי, כי הוא גובה את החוב על גבי קרקע וכשיש שיעבוד קרקע החוב נחשב כגבוי טפי. ואפשר לומר שזהו גם טעמו של הרמב"ם.

ויש לפרש עוד שרש"י לשיטתו אזל, שהטעם של פרוזבול הוא משום הפקר בית דין הפקר והטעם שבית דין הפקירו גם מהני אי סבירא לן שביעית דאורייתא, יוצא שבית דין הפקירו בכל ענין ולא בעינן דווקא כגבוי ממש, ולכן כתב הטעם שצריך קרקע משום שההלוואה צריכה להיעשות כרוב הלוואות דעלמא על קרקע.

חילוק לדינא שיצא לנו בין שני הטעמים הוא באופן שבשעת כתיבת הפרוזבול היה ללוה קרקע ומכרו אח"כ לפני שביעית. דאם הטעם שההלוואות יהיו כרוב הלוואות, אז הלוואה זו היא גם כרוב ההלוואות ואין השביעית משמטת כי היא הייתה הלוואה רגילה זוהי שיטת רש"י. אבל לטעם רבינו שמשון, שהטעם משום שכגבוי הוא והרי פה טרם באה שנת השביעית כבר אין ללוה קרקע ולכן הפרוזבול לא מועיל, כך כתב הר"ן.

ויש אולי חילוק גם בצד ההפוך, כגון שבשעת כתיבת הפרוזבול לא היה ללוה קרקע ואחרי זה הוא קנה קרקע. דהרי נפסק בשו"ע (ח"מ סי' ס"ז סעיף ל"ב) דהיכא שכתב הפרוזבול טרם ההלוואה אז אין הפרוזבול מונע את הפקעת החוב בשביעית, דפרוזבול חל רק על הלוואות שכבר נעשו ולא על הלוואות עתידיות.

ואם כן אם הטעם הוא משום שההלוואה זו צריכה להיות כרוב הלוואות, א"כ בשעת כתיבת הפרוזבול אין החוב כרוב ההלוואות, ולכן שביעית תשמיט את החוב. אבל אם הטעם משום שבעינן שהחוב יהיה נחשב כגבוי, אם כן אם קנה קרקע אחרי כתיבת הפרוזבול והקרקע קיימת ברשות הלוה בזמן שבשביעית משתמט החוב (עיין להלן מתי לכתוב פרוזבול), אזי החוב נחשב כגבוי ואין השביעית משמטת את החוב.

בגמרא בגיטין לז. מבואר, שהמוסר שטרותיו לבי"ד אין השביעית משמטת. ופירש רש"י שהפקרן של בית דין הפקר וגבי המלוה לא קרינן ביה לא יגוש. (ועיין בארזא דבי רב שהקשה למה צריך רש"י לשני הטעמים שהרי לכאורה הטעם של הפקר בית דין הפקר מספיק) והרמב"ם בפ"ט הט"ו מהלכות שמיטה ויובל כתב הטעם משום שנאמר "ואשר יהיה לך את אחיך" וזה בי"ד תובעין אותו. וכן מצינו שם בגמרא שיתומים אין צריכים פרוזבול והטעם נאמר שם משום דרבן גמליאל ובית דינו הם אביהם של יתומים, ולכן כל חובות היתומים הם נמצאים בבי"ד. וכן נפסק בשולחן ערוך חושן משפט סימן ס"ז סעיף כ"ח, שיתומים קטנים לא צריכים פרוזבול.

והביאור בזה שכל חוב הנמצא ממש בבית דין לגביה אין השביעית משמטת, או משום הטעם שהפקר בית דין הפקר, או משום שהחוב כבר כגבוי דמי ואין המלווה עובר על הלאו של לא יגוש, או משום שלבית דין מותר לתבוע חובות דדוקא אשר יהיה לך תשמט ולא בית דין.

וכשבא הלל וראה שאנשים לא רוצים להלוות קרוב לשנת השביעית כדי שלא יפסידו את ממונם, תיקן שלא צריך להביא בפועל את כל שטרי החוב לבית דין כדי שהשמיטה לא תשמט, אלא די בכתיבת פרוזבול שתוכנו הצהרה שכל החובות מסורים לבית דין.

מתי היא שנת השמיטה?

כתב הרמ"א בסימן ס"ז בחושן משפט סוף סעיף א': "ובחשבון שנת השמיטה נפלה מחלוקת והעיקר ששנת ש"כ ושנת שכ"ז היתה שמיטה ואם כן יהיה שנת של"ד הבא עלינו לטובה שמיטה". וכתב שם הש"ך שזהו חשבון של הרמב"ם והוסף: "ומחשבון זה תדע ממילא שבזמנינו היתה שנת השמיטה בשנת שס"ט ותהיה עוד במהרה בימינו בשנת שע"ו יהי רצון שנזכה במהרה בימינו לקיים המצוה כתיקונו בשמיטת כספים ובשביתת הארץ לה".

הגר"א בביאורו שם מסביר איך להגיע לחשבון הנכון והוא, דבית המקדש השני הוחרב בשנת שלשת אלפים שמונה מאות עשרים ותשע (3829) לבריאת העולם והיא הייתה שנת השמיטה. מחורבן הבית הפסיקו למנות יובל ורק מנו שמיטות, ולכן מכל שנה נתונה צריך להחסיר את שנת החורבן ולחלק את התוצאה בשבע. אם אין שארית אז שנה היא שנת השמיטה. ובשולחן ערוך להרב בעל התניא בהלכות הלואה סעיף ל"ו כתב, ששנת תקמ"ד היתה שנת השמיטה. ובערוך השולחן חושן משפט סי' ס"ז סעיף א': ושנת השמיטה לפי חשבון הרמב"ם וחכמי ארץ ישראל היה בשנת תרל"ה לאלף השישי ויהיה אם ירצה השם בשנת תרמ"ב הבא עלינו לטובה. יוצא, שלפי החשבון שנת ה'תשס"א הייתה שנת השמיטה ואם כן שנת תשס"ח הבאה עלינו לטובה תהיה שנת השמיטה לפי חשבון הש"ך.

מתי לכתוב פרוזבול, בתחילת שנת השמיטה או בסופה?

המחבר בחושן משפט סי' ס"ז סעיף ל' כתב: "אין שביעית משמטת כספים אלא בסופו לפיכך הלוח את חבריו בשביעית עצמה גובו (צריך לומר גובה, וכן תוקן בדפוס שולחן ערוך מהדורת פרידמאן) חובו כל השנה בבית דין וכשתשקע חמה בליל ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב". ובסעיף ל"א כתב: "כל זמן שהוא יכול לגבות את החוב כותבין פרוזבול". ומקורו בדברי הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל בפ"ט הלכה ד' שאפילו אם הלוח באמצע שנת השמיטה תובע כל השנה עד ראש השנה של שנה השמינית.

דעת הרא"ש באות כ' (פרק ד' דגיטין), שאמנם שביעית רק משמטת בסוף אבל המלוח בעצמו אסור לו לתבוע חובו כי הלאו של לא יגוש את רעהו היא כבר מתחילת שביעית. וגם הבית דין לא גובים חובות מתחילת שנת השבע, אלא שאם בא הלוח ומשלם מרצונו מותר לקבל. ולכן כתב שצריך לכתוב הפרוזבול בסוף השנה השישית. וכן פסק בשולחן ערוך הרב בהלכות הלואה סעיף ל"ו, שזמן פרוזבול הוא בסוף שנה שישית.

לעומת זאת החת"ם סופר (חושן משפט סימן נ') התבקש על ידי תלמידו ר' מאיר לחתום על שטר פרוזבול עבורו בשנת תקס"ד שהיא שנה ששית כדי לצאת גם דעת הרא"ש, וענה לו החת"ם סופר: "אנא עובדא ידענא שמורי ורבי החסיד זצ"ל מסר דבריו לפני וחד דעימי בסוף שנת תקמ"ד הנכנס לתקמ"ה דהיינו סוף שמיטה, וידענא שלא עשה פרוזבול בסוף תקמ"ג כי לא זה ידי מתוך ידו ממש לידע כל דרכיו מוצאיו ומובאיו וטעמא רבה איכא, דלא יהיה אלא פלוגתא שוה בשוה היה לו לומר כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ וכו'". הרי שסובר שאין צריך להחמיר כדעת הרא"ש והוסיף באמצע התשובה שמכל מקום אם רוצה להחמיר יכול להחמיר ואין כאן יוהרא שפרוזבול המוקדם כשר.

אבל ניתן לדייק בדבריו שכתב דינו לגבי חוץ לארץ, מכיון שיש לנו כלל שבחוץ לארץ הולכין אחר המיקל בארץ, אבל בארץ ישראל אולי יש מקום להחמיר כדעת הרא"ש ולכתוב פרוזבול גם בסוף שנה השישית.

ומצאתי בספר שנות דור ודור (הספר מכיל בתוכו צילומי כתבי יד תעודות ומסמכים נדירים מאוצרם של גדולי הדורות. ויש שם הרבה צילומי כתבי יד של רבני ירושלים. הספר יצא לאור בשנת תש"ס בירושלים), צילום של פרוזבול שכתבו רבי שמואל סלנט (רבה של ירושלים) מתאריך כ"ה אלול תרכ"ז, וזה לשון הפרוזבול: "במותב תלתא כחדא הוינא ואמר לנו ר' שמואל סלנט נ"י הן שנה הבא עלינו לטובה ה' שנת שביעית ויש לי איזה חובות כרשום מעבר לדף זה (ושם הוא כותב את שמות האנשים שחייבים לו כסף) ולכן אני מוסר לפניכם בית דין שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה כתקנת הלל הזקן דתיקן פרוזבול ואנחנו בית דין החתומים מטה קבלנו דבריו באנו על החתום יום ד' כ"ה אלול תרכ"ז פה עיר הקודש ירושלים תוב"א". אחרי זה יש את חתימת ידם של שלשה רבנים מירושלים. שנת תרכ"ז הייתה שנה לפני שנת השמיטה. הרי לנו שר' שמואל סלנטר החמיר על עצמו וכתב פרוזבול גם בסוף שנה השישית.

סיכום

שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, ויש מחלוקת ראשונים האם שמיטת כספים היא מדאורייתא בזמן הזה או מדרבנן בלבד, ולכן כדי לא להפסיד כספים שניתנו בהלוואות יש לכתוב פרוזבול כתקנת הלל הזקן.

יש לכתוב פרוזבול בסוף שנת השמיטה, וזה יעזור להלוואות שניתנו עד כתיבת הפרוזבול אבל עבור הלוואות שניתנו לאחר כתיבת הפרוזבול, הפרוזבול לא ימנע את השמטת החוב ויש לכתוב חדש. הרוצה להחמיר יכתוב פרוזבול גם בסוף שנה שישית.

נסיים בכמה שאלות ששאלתי את מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א:

1. אחד שלא חייבים לו כסף, האם יש לו להלוות למישהו אחר כסף כדי שיוכל לכתוב פרוזבול לקיים את דברי הלל?
תשובת הגר"ח: 'אין חיוב'.
 2. האם יש חיוב או הידור מצוה לתת הלוואה לחבירו לפני שביעית (לאחר זמן כתיבת הפרוזבול) כדי שהחוב ישמט בשנת השביעית או לא?
תשובת הגר"ח: 'כמדומה שבחכמת אדם כתב כן ועמש"כ בדרך אמונה פ"ט משמיטה סקפ"ה' (שם מבואר שיש משאירין חוב אחד כדי לקיים מצות שמיטת כספים).
 3. אם לא כתב פרוזבול, האם יכול לומר קים לי כהני ראשונים שהביאם הרא"ש שאין צריך לכתוב פרוזבול בזמן הזה, מכיון שאין שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה ולטעון שלכן לא כתב פרוזבול?
והאם יש הבדל בין ארצות הקרובות או הרחוקות, כי בארצות הרחוקות יש טעם נוסף להקל משום שיטת הראשונים שלא נוהגת שמיטת כספים כלל במקומות הרחוקים?
תשובת הגר"ח: 'אין להקל. עי' דרך אמונה פ"ט משמיטה סקי"ז' (שם מבואר שאין להקל בזה כלל).
 4. האם הולכין בשמיטת כספים בתר מקום בו נמצא המלווה או בתר מקום הלוה או בתר מקום בו היה מעשה ההלוואה? הנפקא מינה בכגון שהמלווה גר בחוץ לארץ והלוה בארץ ישראל ושנת השמיטה של המלווה נכנסת בכמה שעות איחור אחרי הזמן שנכנסת שנת השמיטה בארץ ישראל. האם הוא עדיין יכול לכתוב פרוזבול בשעות האלו או לא?
תשובת הגר"ח: 'ועמש"כ בפ"ט משמיטה ה"ג בבה"ל ד"ה ומד"ס' (שם מבואר שהולכין אחרי המקום ששם המלווה נמצא).
 5. האם יש להדר לכתוב פרוזבול גם בתחילת שנת השמיטה כדעת הרא"ש והשולחן ערוך הרב, או לא כדעת החת"ם סופר בחו"מ סי' נ?
תשובת הגר"ח: 'עי' דרך אמונה פ"ט משמיטה סקכ"ה ובצה"ל שם אות מ"ד' (שם מבואר שיש מדקדיקין לכתוב פרוזבול בערב ראש השנה של שביעית לצאת גם דעת הרא"ש. ובציון הלכה כתב דכן נהג הסטייפלר זצ"ל אבל החזון איש לא נהג כן).
- ונסיים בתפלת רבותינו האחרונים מפרשי השולחן ערוך, יהי רצון שנזכה במהרה בימינו לקיים המצוה כתיקונה בשמיטת כספים ובשביטת הארץ לה'. אמן כן יהי רצון.
- חיים נולד בשוויץ, עלה ארצה בשנת ה'תשנ"ג, למד בישיבות בריסק ומיר וקיבל סמיכה בשנת ה'תשנ"ט על ידי הגרז"נ גולדברג שליט"א. למד הנדסאי אלקטרוניקה במרכז החרדי להכשרה מקצועית והשלים לתואר ראשון במדעי המחשב במכון לב. עובד NDS מתחילת שנת 2005 במחלקת SDU בקבוצתו של חיים ברוצקי.